

'יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה' –

'... אבל באמת אינו כן, רק לדעת עומק החכמה שזהו הסוד הגנוז בתורה, שרצה לומר העומק שבה הנעלם מבני אדם, שזהו הנקרא 'תורה שבעל פה' – דבר זה אי אפשר כלל לאדם לדעת אם לא כאשר ידע שהש"י מלמדו, אז הש"י מגלה לו סודו ופותח שערי לבו... ואם כן אי אפשר כלל לגלות דבר זה וללמד לאחר שאינו מכיר ויודע זה ואין הש"י מלמדו, כי על דרך זה לדעת צפונות התורה, שהוא התורה שבעל פה הגנוזה בתורה שבכתב – בזה אין שום מלמד רק הש"י נקרא 'מלמד תורה לעמו ישראל'.

... וזהו נקרא סוד ד' – שהטעם הוא סוד שאי אפשר לאדם אחד לגלות לחבירו ולהסביר לו טעם איזה מאכל או איזה עונג אחר איך הוא טועם, ועל זה אמרו (באבות דר"ג לז) ששנים אוכלים מקערה אחת וכל אחד טועם לפי מעשיו, כי אין הרגשת הטעם שזה מאדם לחבירו כלל כנודע. ואף על פי שהש"י גילה תורתו לכל, מכל מקום הטעימה שבתוך פיו (ע' שמו"ר מא עה"פ כי ד' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה) – דבר זה אינו מגלה אלא לישראל.

וכמו שאמרו בפרק קמא דע"ז, שהקב"ה יושב בכל יום ומלמד תורה לתינוקות של בית רבן – ותינוקות של בית רבן הם נקראים המכירים ויודעים שאין להם מעצמן רק מה שמקבלים מרבן, ולא לו הש"י מלמד.

ולכך תכלית כל התורה שבע"פ שכתבו לנו חכמינו ז"ל, הוא רק חכמות ולימודים איך להגיע לדבר זה, לדעת שאין לנו מעצמינו כלום רק מה שהש"י נותן, ואז ממילא הש"י שופע חכמה בכל אחד ואחד המייחל לחסדו, וכל תלמיד ותיק משיג החידושין השייכים לו, כי אין שום נפש פרטית שאין לה חידוש פרטי מחכמת הש"י, וכמו שכבר קדם בדברינו. ובאמת החידושים עצמן וכל סודות של תורה שבע"פ כולה, הם רק דבר זה של הידיעה שהכל מהש"י, שהרי זהו כל המכוון מתורה שבכתב ותורה שבע"פ – ששיג האדם שכל חיותו וקיומו וחיות העולם כולו ומלואו מהש"י ושהוא אדונו ומלכו. וזהו כל החכמות והסודות הגנוזות של התורה שבכתב, רק מ"מ אי אפשר לבוא לזה רק מי שיוודע זה שאין לו כלום ושהכל מהש"י...'

(מתוך ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן ז"ל, עמ' 90)

דף ד

'... כעגלי מרבק' – מר בק – מקום כליאת הבהמות כדי לפטמם שם עד שישמינו הרבה.

הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו' – 'זה הענין רצה לומר שיש לאדם להתפלל על שלום כל העולם ולהצטער על צער של אחרים. וכן דרכן של צדיקים, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים לה, ג): ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי – שאין לאדם לעשות תחנוניו ובקשתו לצרכיו לבד, אך להתפלל על כל בני אדם שיעמדו בשלום, ובשלומה של מלכות יש שלום לעולם' (פרוש המשנה לרמב"ם אבות ג, ב).

'אני אמרתי אפדם בממונם בעולם הזה כדי שיזכו לעולם הבא, והמה דברו עלי כזבים... אני אמרתי איסרם ביסורין בעולם הזה כדי שיחזקו זרועותם, ואלי יחשבו רע' – יש מי שפרש לטובה; הצדיקים חסים על חילול שמו יתברך, ולכן רצונם להתיסר בעולם הבא, ולא בעולם הזה שיש ביסוריהם חילול

כבוד השי"ת. וזהו 'ואלי יחשבו רע' – רע לכבוד שמו יתברך. [הרי שהקב"ה חס על ישראל ומבקש ליתן להם שכרם משלם לעתיד לבוא, והמה חסים על כבוד ה'. וכמו במלחמת מדין, ישראל אמרו לתת נקמת ה' במדין והקב"ה אמר נקמת בני ישראל] (עפ"י משך חכמה מטות לא, ג).

אמנם אין זה פשוטו של מקרא העוסק בתוכחת מוסר לישראל. אכן לפי המימד הגולה עתה, מתפרש 'כזבים' ו'אלי יחשבו רע' כפשוטו, אבל בפנימיות לבם של ישראל כל רצונותיהם ומחשבותיהם לטוב, ולעתיד יתברר כפי הפירוש השני. ומובא בספרים רבות כד"ב.

ככלל, מובא בכתבי רבי צדוק הכהן ז"ל שפשט המקראות מתיחס למציאות הגלויה ואילו הדרש והרמוז, כשם שהם נסותרים בכוננת הכתוב כך הם מביעים את הרובד הנעלם שבמציאות (ע' קדושת השבת ג ועוד).

רב פפא רמי: כתיב א-ל זעם בכל יום וכתוב לפני זעמו מי יעמד – לא קשיא, כאן ביחיד כאן בצבור – הפרש גדול יש בין היחיד והצבור בענין קבלת יסורים; היחיד מסוכן שלא יהרהר אחר מדת הדין. אבל הצבור, אפשר לסמוך על כך שילמדו ממדת הדין, ויש לקוות שהיסורים יחזירו בתשובה. כשאדם רואה את יסוריו בתוך יסורי כלל ישראל – נוחים המה לסובלם, וקרוב הוא ללמוד מן היסורים ולחזור בתשובה (מתוך מכתב מאליהו ח"א עמ' 247).

'משתבח להו ר' אבהו למיני ברב ספרא דאדם גדול...' – נראה לפרש על דרך הדרוש; כידוע, המינים המזוכרים בש"ס המה הנוצרים, והיו מתוכחים עם החכמים על פירושי המקראות. וממקרא זה רצו להוכיח טענת הבליהם שהיהודים אינם אהוביו של מקום, שהרי מאן דאית ליה סיסיא ברחמיה מסיק ליה?!

ונראה שרב ספרא לא רצה להשיבם גלויות כדי שלא להתגרות בהם, ובחכמתו השיב להם תשובה ע"י שתיקתו, שהרי בראותם שנמנע מלהשיב, החלו מציקים לו. ויש לשאול מה אשמתו שלא ידע להשיב, ומה עונש מגיע לו על כך? אלא בידעם שאדם גדול הוא שר' אבהו משבחו, ומסתבר שיש בידו להשיב ואינו משיב, דוקא משום כך קפץ עליהם רוגזם, וכפי רוב טובה שנתנו לו מקודם, ורוב הערכתם ואמונם אליו, גדל עתה כעסם יותר על שתיקתו. הרי שגדולתו ומדרגתו, היא שגרמה להענשתו. וזו בעצם תשובה עקיפה על שאלתם; היא הנותנת, משום 'רק אתכם ידעתי' – 'על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם' – לרוב מעלת ישראל וקרבתם אל המקום, גדל הכעס בעוונותיהם.

[ונראה שכוננת מאמרינו 'אשמנו מכל עם' – לא על העוונות עצמן הכוונה, שהרי איננו גרועים מכל עם, אלא על ההא שמה – כלומר העונש שקבלנו, חמור משל שאר אומות. וכענין המדובר בהמשך: בושנו... גלה ממנו... דוה לבנו...].

'אנן דשכיחינן גביכון רמינן אנפשינן ומעיינן' – כן מצינו בכמה מקומות שרבי אבהו היה מתוכח עם המינים-הנוצרים – ע' סנהדרין לט. צט. וכן מצינו בדרשותיו דרשות המכוונות כנגד הנצרות – ע' שמות רבה כט, ה; ירושלמי תענית ב, א.

כמו כן היה רבי אבהו מקורב לשלטונות והשתדל אצלם לטובת עמו, (ע' כתובות יז. חגיגה יד. סנהדרין יד. ירושלמי מגילה ג, ב), כמו כאן, הקל עול המס מרב ספרא. גם ידע להשתמש ב'לשון חכמה' (ירושלמי ג, ב) ובלשון יונית (שם יבמות ד, ב) (עפ"י אנצ. לחכמי המשנה והתלמוד).

'זכמה זעמו – רגע' – צא וראה, כל ההופעות של ראשי תבות בתנ"ך שצירופן 'רגע' – מדברות בענין דברים רעים ופורענות:
ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק (בראשית כו, כ);
ראשית גוים עמלק (במדבר כד, כ);
ואנחנו עשים רעה גדולה על נפשותינו (ירמיהו כו, יט);

ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל (יהווקאל לח, יט);

שנאי טוב ואהבי רע גזלי עורם מעליהם (מיכה ג, ב).

כמו כן יש לציין שכמעט כל ההופעות של תיבת 'רגע' בתנ"ך, קשורות בענין של פורענות, כגון 'אכלה אותם כרגע'.

ויש להוסיף רמז נאה ולומר שעיקר הזעם הוא על שלש עבירות חמורות, שסימנם רג"ע: רציחה, גלוי עריות, עבודה זרה (מתוך הספר 'נפלאות מתורתך' לר"מ ארן שיחי'. עע"ש בערך 'רגע').

זכמה רגע, אחת מחמש ריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה בשעה – בספר הישר לרבנו תם מגיה: אחד מריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות ועשרים וארבע בשעה. ופרש החשבון, שיש בשעה 24 עונות, ובכל עונה 24 עתים ובכל עת 24 רגעים (הגהות ר' יצחק אייזיק חבר).

(ע"ב) 'שהיה יודע לכיין אותה שעה שהקב"ה כועס בה...' – כי באמת פעולות שהאדם עושה ומצליח

– מפני שכיוון את השעה, הגם שלא ביודעין. כי לכל יחיד יש עת רצון, וכן ח"ו להפך – עת

כעס. ואם עשה האדם איזו פעולה והזדמנה לו שעת רצון – עלה והצליח, ואם לא כיוון השעה – לא יועיל לו כלום.

'מזה יצא לנו שהאדם יתרגל ויתלמד לשמור השעות, כענין 'עתיך' – זה סדר מועד'. וכענין 'ואני תפילתי... עת רצון' (מתוך דעת חכמה ומוסר ח"ג רטו).

רבי יהושע בן לוי הוה מצער ליה ההוא מינא... לאו אורח ארעא למיעבד הכי... גם ענוש לצדיק לא טוב' – ואם תאמר הלא מצינו בכמה מקומות שחכמים נתנו עיניהם בבני אדם ופגעו בהם על ידי קללה (ע' ברכות נו נזיר נו שבת קח ב"ב כב ועוד). אכן אם נאמר שכל אלו לא היו אלא דרך תפילה ובקשה, לאחר שהחליטו שחייבים עונש משמים, ניהא.

אך גם אם נפרש אותם מעשים שהיו בדרך קללה [כי תלמיד חכם מותר לו לקלל למען כבוד התורה וכבוד שמים, או משום שב'אינו עושה מעשה עמך' אין איסור קללה], יש לחלק; כאן מדובר על פעולה מסוימת שהיא מובטחת וקבועה מראשית הבריאה, ולכך ההענשה מתייחסת לאדם המעניש, שהרי משתמש בכחות הבריאה לענוש. לא כן בשאר קללות שפגיעתן אינה מובטחת, המעשה אינו מיוחס לאדם אלא לב"ד של מעלה. [וצריך עיון מדברי התוס' בברכות ז].

ואפשר שיש חילוק בין רשע בעלמא שאינו מצער ת"ח [ואינו מחטיא אחרים], רשע כזה לאו אורח ארעא לבקש שימות, אלא יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו, ובין המצער תלמיד חכם ואי אפשר לו להינצל ממנו בידי בית דין, רשאי להתפלל שמשמים יענישוהו. ועדיין צריך עיון בכל זה הרבה (עפ"י קהלות יעקב ב"ק מה, ד. וע"ע צדקת הצדיק עא קעה; נתיבות אור [להגר"י בלאור. בסוף ספר אור ישראל] דף ט).

'אי הכי דיחיד דצפרא נמי לא? – כיון דאיכא צבורא דקא מצלו, לא קא מדחי' – אבל כשמתפלל היחיד מוסף, משמע שאין מועיל מה שיש ציבור שמתפללין באותה שעה תפילת שחרית. יש שלמדו מכך שהמתפלל שחרית ביחד עם צבור שמתפללין מוסף, או להפך – אין נחשב לו כתפילה בציבור (עפ"י מגן אברהם צ סקי"ז).

ויש מחלקים (עפ"י מה שכתבו התוס') שכאן שונה שאין זו תפילה בציבור ממש אלא תפילה בזמן שהציבור מתפללין. משא"כ כשמתפלל עם הציבור ממש, אעפ"י שאינה אותה תפילה – נחשב תפילה בציבור (עפ"י אליה רבה שם).

א. וכן הביא המשנ"ב שם. וכיוון לכל זה בגליונות קהלות יעקב. וכדברי המגן-אברהם הוכיח בשו"ת באר יצחק (ח"א כ). וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב קלב).

ב. במה שאמרו שאין ליחיד להתפלל מוסף בשלש שעות ראשונות כיון שבאותה שעה אין ציבור שמתפללין מוסף – אעפ"י שבאותה העת ודאי ישנו ציבור במקום אחר שמתפלל מוסף [כי שם הוא כבר לאחר שלש שעות ראשונות] – אין לנו לילך אלא לפי השעה שבכל מקום ומקום, ולא לפי נקודת זמן מוחלטת, והרי גם שעת הדין נקבעת בכל מקום לפי שעותיו שלו. וכן מבואר ממה שכתבו (ע' או"ח צ, ט) שיש ליחיד להתפלל בשעה שהציבור מתפללין. והלא תמיד יש ציבור שמתפללין ברגע זה – אלא ודאי לעולם הולכים אחר השעה היחסית לאופק שלו.

אך יש לעיין מה דין היחיד בתפילתו כאשר הציבור הנמצא בקרבת מקומו מתפלל בשעה פלונית, ואילו ציבור אחר, מרוחק ממנו, מתפלל בשעה אחרת של היום – האם גם שעה זו נחשבת 'שעה שהציבור מתפללין', או שמא לעולם היחיד הולך אחר מקומו שלו. וכסברה הראשונה נמצא בחיי אדם (מובא במשנ"ב צ סקל"א), שציידד לומר שהמתפלל ביחיד יתפלל עם הנץ, כיון שיש קהלות גדולות שמתפללים באותה שעה, הגם שאין זו שעת התפילה לציבור שבמקומו של היחיד. ולכאורה נראה שהולכים אחר הזמן המקובל אצל רוב הציבור, הגם שהוא ציבור מרוחק מרחק מקום. ואין הולכים אחר ציבורים בודדים, ואולי אפילו הם בני מקומו – שהרי מבואר כאן בגמרא וברש"י שיש ציבורים המתפללים מוסף דר"ה בשלש שעות ראשונות, ואעפ"כ אין ליחיד להתפלל באותה שעה. ומסתימת הדברים נראה שאפילו יחיד בן אותו מקום שמתפללים בו הציבור מוקדם – יתפלל לאחר ג', כרובא דעלמא. וצ"ע.

'תורה דכתיב בה אמת... אין הקב"ה עושה לפני משורת הדין, דין דלא כתיב ביה אמת, הקב"ה עושה לפני משורת הדין' – הגם שכל משפטי ה' המה על פי התורה [וכענין שאמרו (כתובות ל): 'דין ארבע מיתות לא בטלו'], אך ישראל הקרויים 'בנים' למקום, הדינים והיסורים הבאים עליהם נובעים ממדת הרחמים העליונה, שאינם אלא לרפואת נפשם, כרופא המחתיך בבשר לרפואתו, וכאב הרודה את בנו להדריכו בדרך הטוב. [ולכן תיבת 'משפט' בזהה הקדוש משמעה רחמים – כי כן פנימיותו] (עפ"י פרי צדיק משפטים ג. וזהו שאמרו לעיל שבדין של ישראל נאמר 'חימה אין לי'. וע"ע משך חכמה נצבים ל, יא"ד).

ובסגנון זה: עשיית לפני משורת הדין, גם היא אחד מדיני ומשפטי התורה [כענין שאמרו (בב"מ פג). 'דינא הכי? אמר ליה: אין, דכתיב למען תלך בדרך טובים] (ע' בהרחבה בספר ישראל קדושים ז, עמ' 85).

'לא דוד ראוי לאותו מעשה... ולא ישראל... אלא למה עשו, לומר לך שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד, ואם חטאו צבור אומרים לו כלך אצל צבור...' – מה שפרש"י 'גזרת מלך היתה' פרש מהר"ל (תפארת ישראל מח): לא שגזר עליהם החטא ממש, אלא הסיר מהם השמירה הראויה לצדיקים, ומעצמם באו לידי חטא.

ובאור הענין; אף כי התשובה והכפרה מפורשות בתורה, ולשם מה הוצרכה גזרה משונה כזו שיחטאו כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה? – מפני שהיצר המתנגד לתשובה כחו רב ועמוק, עד שהמרשיע סבור בודאות שאין ביכולתו לשנות את עצמו לעולם ואין לו תקנה בתשובה [וכשם שמצינו אצל 'אחר' ששמע בת קול שאין לו תקנה (ומובא בספרים שבאמת לא היה לו לשמוע לך) – הרי שהיצר המנגד לתשובה כחו גדול עד כדי שימוש בבת קול להטעות את האדם]. ומשום כך אין עצה לכתוב בתורה שהתשובה מועילה, כי ה'בת-קול' תאמר לו לחוטא שהדברים נכונים אצל אחרים אבל לא לו כלפיו שהרשיע הרבה. הלכך רק על ידי מעשה העגל נפתח הפתח לציבור החוטא, שזהו פתחון פה שאין להכחישו בשום אופן, שאפילו על כפירה ממש נתקבלה תשובתם (מכתב מאליהו ח"ה עמ' 248).

'ככתבם וכלשונם'

'לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דיומא ביומא קמא דריש שתא ביחיד, דלמא כיון דמפקיד דינא, דלמא מעייני בעובדיה ודחפו ליה מידחי. אי הכי דצבור נמי? דצבור נפישא זכותיה' –

'... וכשהם בכלל אגודה אחת, אפילו חלבנה מצטרף עם הלבונה ונותן ריח טוב, ואפילו חברו עצבים אפרים – הנח לו, דמה שחסר זה השלים זה, ועל כן עיקר טענת המקטרגים ומקום שליטתם הוא כאשר מתפרט כל אחד בפרט ולא יחד בכלל, ועל כן בראש השנה דכל באי עולם עוברין בבני מרון אחד אחד, אז הוא זמן הדין דיבואו בני האלהים להתייבב, ועל כן אמרו דלא ליצלי ר"ה ביחיד, וכן איתא בזוהר (ח"ב מד): על פסוק בתוך עמי אנכי ישבת, דבראש השנה בעא לאכללא נפשיה בכללא דישראל, והיוצר רואה יחד לבם, כמו שאמרו (בראש השנה יח.) דישראל גוי אחד – יכולים להתאחד בנקודת הלב שהוא משורש אחד.

וזהו קול שופר שהוא קול פשוט היוצא מעומק הלב שאין בו חיתוך אותיות, שהוא חילוק הפרטים, דכשבא לדיבור אז הוא מתפרט לאותיות שכל אות פרט בפני עצמו, וכן הנפשות דישראל הם אותיות התורה, וקודם מתן תורה היה קול השופר החזק מאד, שהוא קול פשוט הכללי שממנו נמשכו אחר כך פרטים המתפרטים, וישראל מתכללים עצמם יחד ולהכלל במקורם שהוא אחד, ואז אין עוד מקום לשום קטרוג והשטן מתערבב' (מחשבות חרוץ ז, עמ' 29).

(ע"ב) 'זלא ישראל ראוין לאותו מעשה, דכתיב מי יתן והיה לבכם זה להם ליראה אתי כל הימים – אלא למה עשו, לומר לך שאם חטא יחיד, אומרים לו כלך אצל יחיד, ואם

חטאו צבור אומרים לו כלך אצל צבור' –

'... ועדיין אתה מתמה למה נגולה על ישראל אשמה כבדה כזו ונכתבה בתורה לדורות לחרפת עולם; למה לא מנעם ה' מן המעשה אילו שלח אליהם את משה ביום הארבעים שחל בחשבונם; ולמה מתחילה לא פירש להם זמן בואו באופן שלא יטעו בו? –

כבר פירוש חכמים ואמרו: גזירת מלך היתה זאת כדי ליתן פתחון פה לשבים, לדורות.

וכי מעשה זה בלבד נכתב בתורה על דור המדבר? והלא הרבה מאד דברים קשים נכתבו על דור זה אשר המרו והקציפו את ה' בשלוח המרגלים, ובתבערה ובמסה ובמחלקתו של קרח ובחטאם עם בנות מואב וכהנה עוד דברים אשר תצילנה און כל שומע, וכל פה שואל: הכך היתה דרכו של דור המדבר, דור דעה, רצופה חטאים מראש ועד סוף? והוא היה הגדול שבדורות, והקב"ה שכינתו חופפת עליו כל היום, ומשה הגדול שבנביאים מנהיגם, אתמהה?

אלא שהשאלה תשובתה עמה ובתוכה – כיון שכך היה הדור הזה גדול מכל הדורות וראשון להם, ומפני שכך היו מוצפים מאורו של הקב"ה ומגילוי שכינתו, ומוקפים ומוגנים מרועים נאמנים – יזו כל הדורות שאחריהם צופים בהם ולומדים ממאורעותיהם ולוקחים לקח לעצמם.

אתה סבור שדרכי אמת ואמונה שהקטן לומד מן הגדול הן העיקר – והלא דרכי תשובה הן עיקר גדול יותר; –

שכן עד שלא ייתקן עולם כולו במלכות ש-די ויעבור זדון מן הארץ, עיקר אחיזתו של אדם בדרכי אמת ואמונה – רק ע"י תשובה. שכך השטן והיצר אורבים עליו כל יום להפילו, וכל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו ולעולם אין היצר מתיאש משום אדם בשום רגע והכל נופלים ברשתו. חס ושלום אם לא תהיה דרך תשובה פתוחה לפני כל אדם, יחיד או רבים, בכל עת – לא יועילו

לאדם כל מאבקיו כנגד היצר. אם יעלה לשמים שיאו משם יורידו ויפילו, ואחר יביט הנופל על עצמו כמה נעשה מושפל ומיד הוא מתיאש. יאמר בלבו, כמה עמלתי עד שהגעתי למה שהגעתי – והנה ברגע אחד נפלתי משמים ארץ – האעצור כח לעלות שוב? – יתיאש. כיון שדרך תשובה פתוחה לפניו בכל עת ועל כל מעשה, ויכול אדם לחתור בדרך זו לחזור ברגע אחד למקום שנפל משם ולמעלה ממנו, לא יתיאש לעולם.

ולא מצא הקב"ה דור מורה דרך לתשובה לרבים כדור המדבר, לפיכך פתח להם כל שערי בחירה שיכולים להכשל בהם בכל פשע ועוון חמור, והראה להם שערי תשובה לאחר כל מכשול, ללמד לדורות הבאים: ראו כח התשובה כמה גדול, שאין כל הדורות יכולים לבוא לידי חטאים חמורים כמו שבאו אלה, ונמחל להם... (מתוך ספר הפרשיות תשא, עמ' שיז).
ע"ע בפרוש מהר"ם כאן. תקנת השבין עמ' 78 89; משך חכמה נציבים לב, תשא לב, כז.

ואל תשלט בנו יצר הרע (ברכות השחר) –

'אע"פ שהבחירה היא נתונה לאדם, והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, בכל זאת ישנם הרבה אפנים יוצאים מכלל הבחירה, על פי דרכי ד' העליונים. לפעמים בדרך עונש שהבחירה ניטלת מן האדם, כענין חזוק לב פרעה וכיו"ב, כשיטת הרמב"ם בהלכות תשובה. ויש לפעמים שאיזה דבר גדול צריך לצאת לאור עולם ע"י השלטת יצר הרע על האדם, כענין לא היו ישראל ולא דוד ראויים לאותו מעשה, אלא כדי להורות תשובה, כמבואר בפ"ק דע"ז. ועל כל אלה הננו מתפללים שיצילנו ד' ממאורעות כאלה, ושנהיה תמיד מתנהלים בדרך הישרה והרצויה, הרחוקה מדרכי הרשעה. ואל תשלט בנו יצר הרע משום טעם ועילה שבעולם'.

(עולת ראייה עמ' עח)

דף ה

'שהקים עולה של תשובה' – יש לפרש מלשון 'עול' וקושי [ובתנחומא (קרח יב, ועוד) דרשו גם 'שהקים עולה של תורה' – וכמו 'עול תורה' (אבות ג); בכך שפתח והראה דרך תשובה (ע' רש"י מו"ק טז), הקל כביכול את הקושי של עשיית התשובה, ופתח ושחרר את מוסרות ה'עול' של התשובה.

[מבואר בספרים שאעפ"י שקדמו לדוד עושי תשובה כגון אדם הראשון, קין ועוד, תשובת דוד היא תשובה עילאה, תשובה מאהבה. ויש לרמוז לפי"ז שהקים את עליית התשובה, כלומר את התשובה המעולה והעליונה. גם הקימה מבחינת 'עול' – תשובה מיראה ומכורה, לבחינת רצון ואהבה. ובכך 'הוקם על' – יותר מצדיק מעיקרו, שהרי בתשובה מאהבה הודונות נהפכים לזכויות. שמעת'].

'כל העושה מצוה אחת בעולם הזה – מקדמתו והולכת לפניו לעולם הבא... וכל העובר עבירה אחת – מלפפתו ומוליכתו ליום הדין' – במצוה לא נקט 'מלפפתו' – על דרך משל, מי שמוליכים אותו למקום טובה ושמחה, אין צריך לתפשו ולכובלו כדי שלא יברח, אבל ההולך לגרדום צריך המוליכו ללפתו (עפ"י מהרש"א. וע"ע בן יהוידע).

סתם 'מצוה' היא מצות צדקה [ככתוב בנחמיה והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה. וע"ג גם ב"ב טז; דברים רבה ת]. וסתם 'עבירה' היינו עבירת ניאוף (מרומי שדה סוטה ג וסוף חגיגה. וכ"כ בספרו העמק שאילה מ, ז ועוד).

ג. בדין ישראל נאמר ביום ההוא... חמה אין לי [ועוד נאמר על שעת הדין ש-די לא מצאנהו שגיא כח... רב חיננא בר פפא], ובעובדי כוכבים – משא נינוה... נקם ה' ובעל חמה, נקם ה' לצריו ונוטר הוא לאויביו (רבי חמא בר' חנינא). [וכן אמר רבי אלכסנדר על הכתוב והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלים – אמר הקב"ה: אבקש בניגני שלהם (= קורות מעשיהם) אם יש להם זכות אפדם ואם לאו אשמידם].

וכן אמר רבא: ... אמר להם הקב"ה לישראל, כשאני דן את ישראל איני דן אותם כעובדי כוכבים... אלא אני נפרע מהם כפי שתרנגולת. דבר אחר: אפילו אין ישראל עושים מצוה לפני כי אם מעט כפי שתרנגולת שמתקרים באשפה, אני מצרפם לחשבון גדול... בשכר שמשועים לפני אני מושיעם. וכן דרשו שהקב"ה פודה את ישראל בממונם בעולם הזה כדי שיזכו לעולם הבא (ר' אבא). וכן מיסרם ביסורים בעולם הזה כדי שיחזקו ורועותם לעולם הבא (רב פפי בשם רבא). וכן המשילו זאת לאדם הנושה משני בני אדם, אחד אוהבו ואחד שונאו; אוהבו – נפרע ממנו מעט מעט. שונאו – נפרע ממנו בבת אחת (רבי אבהו).

ד. רבי אבא בר כהנא יישב סתירת הפסוקים בענין, שצדיק גמור אינו נענש עם הרשעים בפורענות הבאה בגללם, מה שאין כן צדיק שאינו גמור. ואפילו צדיקים שקיימו את התורה מאל"ף ואת תי"ו, כל שהיה בידם למחות ולא מיחו, נענשים כצדיקים שאינם גמורים (וממקדשי תחלו – ממקודשי. רב יוסף).

דף ד

ו. המתפלל ביחיד בראש השנה – מתי יש לו להתפלל תפילות שחרית ומוסף?

אמר רב יוסף: אל יתפלל אדם תפילת המוספין בשלש שעות ראשונות של היום ביום הראשון של תחילת השנה (והוא הדין ביום שני של ר"ה. ע' או"ח תקצא; ר"ח כאן ותוס' ברכות כו; אמת ליעקב) – שאז היא עת הדין, ושמא מתוך שיחיד הוא, יעיינו בפנקסו ויידחה. אבל שחרית יתפלל אז, כיון שיש ציבור שמתפללים באותה שעה – אינו נדחה.

וכן לא יתקע היחיד בשופר בשלש שעות ראשונות, כדי שתהא תקיעתו בזמן שהציבור תוקעים (עפ"י מהרי"ל הל' שופר יד. הובא במגן אברהם תקפט; משנ"ב תקפח סק"ג תקצא סקט"ו).

דף ה

ז. האם נאמרו הלכות מומין לקרבנות של בני נח?

בן נח מקריב קרבנות בעלי מומים. אבל לא מחוסר אבר (מכל החי...).

א. מדובר בבמה שבונה לעצמו, אבל בבית המקדש – אסור להקריב בעל מום ואפילו בדוקין

שבעין, כקרבן ישראל (תוס').

ב. קרבן זקן וסריס – לא נאסרו לבני נח (תוס'. ומ' בסוגיא שהטריפה אסורה לב"ג לקרבן).